

Keszeg Anna

Kiket ismerhetett Gyöngyössi János? Egy XVIII. századi szerzői kapcsolatháló elemzése

Gyöngyössi János életművének a magyar irodalomtörténet nem szentelt nagy figyelmet. Az a néhány monográfia-fejezet vagy utalás, mely az elmúlt harminc év irodalomtörténeti munkáiban rá vonatkozott, sikerének problémájára, megrendelői körének összetételére kérdezett rá. Kovács Sándor Iván antológiájának előszavában Gyöngyössi Czetter-készítette arcképéhez ezt a kommentárt fűzi: „A költői dicsjelekkel koszorúzott ovális portré arra a rangra vall, amit népszerűségben ez a másik Gyöngyössi is elért.”¹ Illetve idézi Weöres Sándornak a *Három veréb hat szemmel*-ben szereplő mondatát is: „Annak idején a leghíresebb magyar poéta; a legnagyobbnak tekintett Gyöngyösi István mellé mint második Gyöngyösit helyezték. Mármost a laikus közönség, a nem irodalmárok; mert Ráday, Kazinczy s a deákos költők, a súlyos és igényes művészet élesztgetői, a magas Múza fennkölt és finnyás papjai mélyen megvetették ezt az olcsó népszerűségahajhászot, főként a fattyú versforma, a leoninus miatt.”² A két idézett szöveg jellegénél fogva nem tér ki a sikerességre vonatkozó adatok forrásaira, úgyhogy mindössze feltételezésekbe bocsátkozhatunk afelől, hogy a sikernek a Tolnai Vilmos-féle leoninus-monográfiában³ feltüntetett tüneteire gondolnak-e (a Gyöngyössivel kapcsolatos versek, levélbeni megjegyzések a XVIII. század végi, XIX. század eleji szövegekben,⁴ a leoninus versek divatjára vonatkozó feltételezés stb.), vagy pedig a sikert mással hozzák összefüggésbe. A szintén Gyöngyössi sikerességéből kiinduló Bíró Ferenc fogalmazza meg azt a feltételezést, hogy a siker kérdésének nyitja valószínűleg nem (csak) a versek hatástörténetében keresendő, hanem annak a közönségnek az összetételében, mely az alkalmi verseket író Gyöngyössinek folyamatosan munkát biztosított: „A tordai prédikátor verseinek csak a címében is több, mint hetven nevet említ s ez az adat önmagában is jelzi, hogy az erdélyi notabilitások milyen kiterjedt körével állt (mint poéta) szakmai kapcsolatban.”⁵ Magam is úgy látom, hogy Gyöngyössi János társadalomtörténeti, irodalomszociológiai megközelítésben válhat leginkább az irodalomtörténet értelmezhető jelenségévé. Annál is inkább, hogy Gyöngyössi verseinek argumentumai szinte minden esetben tartalmazznak a megrendelő személyére, a versírás kontextusára vonatkozó adatokat, s ezeknek értelmezése a verseknek a mesterkedő költői nyelv hagyományához kapcsolásán túl⁶ leginkább azok történeti, szociológiai elhelyezésére nyújt lehetőséget. Ennek a dolgozatnak az a célja, hogy a Gyöngyössi után maradt írásos hagyaték szinte teljes egészének feldolgozásával rekonstruálja nem csupán megrendelői körét, hanem társadalmi kapcsolathálóját, annak a forrásokban láthatóvá váló részét, illetve hogy kérdéseket fogalmazzon meg egy ilyen típusú vizsgálat hasznára, implikációira és módszertanára vonatkozóan. Megjegyzéseimet az adatbázis felépítésének egy véglegesnek nem tekintett stádiumában, bizo-

¹ KOVÁCS Sándor Iván (szerk.), 1999, 167.

² WEÖRES Sándor (összeáll., s.a.r.), 1977, 366.

³ TOLNAI (LEHR) Vilmos, 1892.

⁴ Ld. LEHR, 1892, 50–57. Lehr monográfiájának kiindulópontja a leoninus divatjának Gyöngyössi életművére való visszavezetése.

⁵ BIRÓ Ferenc, 2003 [1994], 283.

⁶ Azokra az eljárásokra gondolok itt, mellyel Gyöngyössi beépíti verseibe a megrendelő, a helyszín és a résztvevők neveit. Ezeket a poétikai elveket, előzményeiket és párhuzamaikat elemzi MEZEI Márta 1974, Gyöngyössire vonatkozóan különösen 132–143.

nyos statisztikai adatok ismeretében, és az Ucinet 6.0-ás hálózatelemző program⁷ alkalmazása felé tett első lépéseket követően fogalmazom meg⁸.

Módszertani kiindulópontok

A társadalomtörténet a -90-es években integrálta a szociológiai kutatásokban alkalmazott *social network analysis/ hálózatelemzés* módszertanát.⁹ A módszer történeti alkalmazásának legfőbb nehézségét a forrásadottság jelenti, hiszen azt, amit a szociológus kérdőívvezéssel old meg, itt változó jellegű és rendeltetésű szövegtípusokból lehet *hiányosan* összerakni. A hiányosság nem pusztán a forrásadottság miatt, hanem az írásos források természetéből adódóan is elkerülhetetlen: írásban nem kommunikálunk jelenlévő személyekkel, éppen ezért a legtöbb esetben a kapcsolathálóknak az élettörténet szempontjából legfontosabb összetevői nem vagy alig válnak láthatókká. Ugyanakkor azonban a forrásokból kinyerhető adatoknak egy adatbázis kategóriáinak formájához való idomítása elvezethet olyan kérdésekhez, melyek egyébként nem vetődnének fel (az én esetemben ilyen volt a személyek társadalmi kategóriák szerinti osztályozásának problémája, melynek részleteit érzékelttem ugyan, viszont nem voltam kénytelen a megrendelők minden esetében tisztázni a hovatartozást, illetve a kapcsolatháló és versek felhasználói körétől különböző megrendelői kör kiterjedésének problémája). Munkám első stádiumát egy olyan Excel-táblázat létrehozása jelentette, melyben rendre feltüntettem a lentebb felsorolt forrásokban szereplő személyneveket és adott paraméterek alapján besoroltam azokat.

Források. Gyöngyössi János esetében a kapcsolatháló elemzését önéletírásának felbukkanása tette lehetővé. 2003 szeptemberében a Kolozsvári Református Teológia kéziratárából előkerült Gyöngyössi János leideni peregrinációs útjakor elkezdett naplója, melyben 123 személynevet lehetett azonosítani. Ezen kívül 2005 júliusában találtam meg a Kolozsvári Egyetemi Könyvtár Kéziratárában Gyöngyössi kéziratos versesfüzetét,¹⁰ mely az 1790-es,¹¹ illetve 1802–1803-as kötetében¹² nem publikált verseit tartalmazta. Gyöngyössi többségükben alkalmi versei különösen alkalmasak arra, hogy az argumentumokból kiindulva megrendelői körének összetételét elemezzük, hiszen ezek a helyzetleíró címek a néven és az alkalmon kívül a legtöbb esetben a megrendelő foglalkozását, versíróhoz való viszonyát, a helyszínt is közlik. Ehhez vettem hozzá azt a néhány elszórtan kiadott levelet,¹³ melyek Gyöngyössi misszilis levele-

⁷ BORGATTI, S.P., EVERETT, M.G. and Freeman, L.C. 2002. Ucinet for Windows: Software for Social Network Analysis. Harvard, MA: Analytic Technologies. A hálózatelemző programok listája hozzáférhető a www.insna.org/INSNA/soft_inf.html cím alatt. Az Ucinet mellett Claire Lemerrier tanulmánya alapján döntöttem: „Si les logiciens sont variés, on peut citer le plus utilisé, Ucinet.” LEMERCIER, Claire, 2005, 88–112., 89. E program alkalmazásának jelen kutatási eredményeken még nem látható, viszont, mivel e dolgozatot egy munkafázis dokumentálásának számomra, jelezni akartam, hogy milyen irányt jelöltem ki a további kutatás számára.

⁸ A kiindulópont jellegéből következően célozom egy ún. *egonetwork* megrajzolásra.

⁹ Hálózatelemzési esettanulmányt magyar nyelven először a Czoch Gábor–Sonkoly Gábor által szerkesztett *Társadalomtörténet másképp. A francia társadalomtörténet új útjai a kilencvenes években* c. kötet közölt: Maurizio GRIBAUDI, Diszkontinuitások a társadalomban. Egy konfigurációs modell, Csokonai Kiadó, Debrecen, 105–137. A módszert említi a Bódy Zsombor és Ö. Kovács József által szerkesztett *Bevezetés a társadalomtörténetbe* c. kötet *Történeti demográfia* fejezete is. Faragó Tamás, 2003, Osiris, Bp., 302–341; 318. A módszertan szakirodalmából ld. a Faragó által is megadott Wetherell, Charles, Historical social network analysis, In: Larry J. Griffin – Marcel van der Linden (ed.), *New Methods for Social History*, Cambridge, Cambridge University Press, 125–144. tanulmány, illetve LEMERCIER, 2005.

¹⁰ Jelzete: Ms 824.

¹¹ GYÖNGYÖSSI János 1790.

¹² GYÖNGYÖSSI János 1802, GYÖNGYÖSSI János 1803.

¹³ ABAFI Lajos, 1881/XI. 140.; Bacz István ó-tordai papnak Gyöngyössi Jánoshoz írt levele, (Ótorda, 1776. 08. 22.); Gyöngyössi János tordai pap, költő levelei Benkő Józsefhez, Újtorda (1776. 09. 09.; 1781. 05. 23.; 1781. 05. 29.; 1781. 06. 26.) In: Szabó Károly, Közlemények erdélyi tudósok múlt századi levelezéséből, II. Benkő Józsefhez intézett levelek,

zésének feltehetően kis részét képezik. Ugyanakkor figyelembe vettem azoknak az önálló kötetben ki nem adott, viszont a kolozsvári kollégiumi nyomdában önálló füzetként megjelent alkalmi verseknek a személyneveit is, melyek a kolozsvári akadémiai könyvtár állományában megtalálhatóak.¹⁴ Így 227 személynevet tudtam elkülöníteni. További adatok nyerhetőek ki két további szövegtípusból. Elmaradt (1) Gyöngyössinek a Kolozsvári Református Főkonzisztóriummal folytatott hivatalos levelezésének elemzése, a tordai egyházközség jegyzőkönyveinek a feldolgozása, illetve (2) Gyöngyössi költészetének és prédikációinak a kéziratos verseskötetekben,¹⁵ illetve önálló nyomtatványokon fennmaradt darabjaiból származó információk összesítése (ez utóbbi kategóriához a Kolozsváron elérhető állományt néztem meg mindaddig). Az említett 227 nevet tartalmazó populáció tehát még a rendelkezésünkre álló források szempontjából sem tekinthető teljesnek.

Kategóriák. Az említett forrásokban szereplő személyeket az alábbi szempontok szerint kategorizáltam: a személyt Gyöngyössihez kapcsoló viszony jellege, az említés forrása, az adott személy földrajzi elhelyezhetősége, a kapcsolat említésének időpontja, a személy társadalmi státusza, titulusa / konkrét foglalkozása, családi állapota, illetve az általa a versért fizetett összeg (a megrendelők esetében). A viszony jellegénél hét kategóriát azonosítottam: rokon, lelkes, megrendelő, mecénás, tanár, ismerős, irodalmi viszony. Rokonnak tekintetem minden olyan egyént, akinél a rendelkezésemre álló szövegek megemlégték a Gyöngyössivel való vérségi kapcsolatot¹⁶, ezeket a neveket a megrendelők között már nem tüntettem fel, bár nem egy esetben vers is szólt hozzájuk. Ismerősnek tekintetem az olyan személyeket, akiknél rokoni viszonyra következtetni nem lehetett, ugyanakkor pedig a kapcsolat nem versek apropóján keletkezett. Ehhez a kategóriához közeli az *irodalmi viszony*nak nevezett kapcsolatok, ahol a kapcsolatfelvétel a versek apropóján történik anélkül, hogy az illető neve feltűnne valamely vers argumentumában.¹⁷ A tanárok között olyan személyeket tartottam számon, akik Gyöngyössinek tanárai voltak, vagy pedig valamely kollégium tanáraként kerültek vele kapcsolatba, s ebben az esetben sem soroltam tanárt a megrendelők közé, ha a neve valamely vers címében is feltűnt. Legnagyobb nehézséget a *mecénás* és *megrendelő* elkülönítése jelentette. Először is a *megrendelő* kategóriája némileg pontatlannak tűnhet. Egyrészt azért, mert ez alá a

Erdélyi Protestáns Közlöny 1873/29–30, 38, 44–45 (Újraközlve: SZABÓ György–TARNAI Andor, 1988, 36–40, 133–135, 139–140.; Kazinczy Ferenc *Levelezése I–XXIII*. [a továbbiakban KazLev.], szerk. Dr. Váczy János, Harsányi István, Berlász Jenő, Busa Margit, Cs. Gárdonyi Klára, Fülöp Géza, Bp., MTA, 1890–1960., XIV. k. 1816. 10. 31., 400–411; illetve 1816. 12. 15., 473–478.; Horváth Ádám levele benne Gyöngyössi Pálóczihoz írott levele bemásolva I. kötet, 1789. 10. 29., 483–486.; Gyöngyössi János id. Szilágyi Ferenchez írott levele 1816. május 21-én: Izsépy Edit (közézetési), *Levelek id. Szilágyi Ferenchez (1794–1826)*, Bibliotheca Universitatis Budapestinensis Fontes et Studia 2., Egyetemi Könyvtár, Bp., 1985, 27–31.; SZILÁGYI Sándor, Adalékok a Hóra-lázadás történetéhez II. Gyöngyösi János levelei Gulácsi Gáborhoz, *Hazánk. Történelmi közlöny*, 1887/VII., 200–210., 208.

¹⁴ A szövegek pontos és terjedelmes címének megadása nélkül mindössze a jelzeteket sorolom fel (a több jelzet alatt több példányban tárolt nyomtatványoknak csak egy jelzetét adom meg): R134319, R11968, U50845, R134437, U50850, R119645, R119687, R119686, U822484, C75680, U65548, R115673, C83380, R119676, R111489.

¹⁵ A Stoll-féle bibliográfia harmincegy Gyöngyössi-versmátsolatot is tartalmazó kéziratot tart számon: STOLL Béla, 2002.

¹⁶ Ennek az esetnek érdekes példája az Abacs családdal való kapcsolat. Ezt a családot a kéziratos verseskötet felbukkanásáig a megrendelők között szerepeltettem, annak egyik lábjegyzetéből viszont kiderült, hogy Abats János erdélyi püspök első unokatestvére Gyöngyössi Jánosnak. A szóban forgó lábjegyzet szövege: „Unokája Néhai Soos Ferentz Fő-Tiszt. Reformát. Erdélyi Püspöknek, leányától, Krisztinától, Neh. Tiszt. Ó-Tordai Pap, és Vidéki Notarius feleségétől: veje pedig Néhai Tsernátoni Vajda Péter Püspöknek.” (Ms 824/61.) Soos Krisztina Gyöngyössi anyjának Soos Máriának édes testvére.

¹⁷ Ennek a kategóriának az elhatárolásakor abból indultam ki, hogy a legtöbb esetben személyes találkozáshoz nem vezető kapcsolat a versekről való beszédre szorítkozik. Ezért került Szacsavay Sándor a megrendelők kategóriájába, hiszen itt a két személy életútja alapján erdélyi kollégiumi körökből származó ismeretségre következtethetünk. Szacsavay életútjához ld. JAKAB Elek, Szacsavay Sándor, *Figyelő* XI/1881, 161–174, 252–267, 321–346.

kategória alá soroltam be minden olyan személyt, aki feltűnik a versek argumentumaiban anélkül, hogy adatom lenne arra, hogy ő maga volt-e a megrendelő (ez nyilván nem lehet igaz az epitáfiumok esetében, vagy pedig a kimondott megrendelőt feltűntető névnapki köszöntőknél), vagy Gyöngyössi önként fordult feléje verssel. Mivel ezeknek a helyzeteknek a kinyomozása nem (mindig) áll módomban, a fogalom alatt a *versben címzettként, megszólítottként, megverseltként megjelölt* értendő. A mecénások közé a kötetek ajánlásainak címzettjeit, illetve a diáriumban adatai alapján a peregrinációs költségeket támogató személyeket soroltam, s szintén nem tekintettem kiindulópontként a versben való szerepeltetést. A forrás esetében – amint az a fenti felsorolásból is következik – öt lehetőséggel számoltam: az említés a diáriumban (jele D), a három említett verseskötetben (a két nyomtatott és a kéziratos) (K), a levelezésben (L) vagy pedig különálló füzetben megjelent versben (KNy) fordul-e elő. Az időpont említésének feldolgozása egyelőre még elvégzendő feladat, azért lehet mégis érdekes, mert segítségével a megrendelések gyakorisága időben is mérhető lenne, illetve vizsgálhatóak volnának olyan aspektusok is, hogy az élet milyen szakaszában milyen típusú viszonyoknak van kiemelt jelentőségük. Az említés helyénél arra voltam kíváncsi, hogy milyen helyszínek tömörítenek a legtöbb Gyöngyössi-vers megrendelőt, illetve, hogy a családi szálak milyen vidékekre vezetnek.

A társadalmi kategória esetén hat csoportot különítettem el: *honorácior, katona, nemes, nemesi hivatalnok, pap, polgár*. Az egyes csoportok elválasztásához a Kövér György által idézett és kommentált II. József-féle népszámlálás kategóriáit vettem figyelembe: „A „férfiúi nemből valók” között az alábbi kategóriákat írták össze: 1. *papi rendből valók*, 2. *nemesi rendből valók*, 3. *tisztviselők és honoráciorok* (a honorácior a nem nemesi származású értelmiségit jelentette), 4. *városi polgárok és falusi mesteremberek*, 5. *parasztok*, 6. *polgárok és parasztok utódai és örökösei együttesen*, [...] 7. *a zsellérek és »másképpen a táplálás státuszához tartozók*» (a kitöltési útmutatóból az derül ki, hogy ide nemcsak a napszámosokat, hanem a földesúri szolgálatban álló nőtlen gazdatisztekét és szolgálakat, valamint a nem nemesi hivatalnokokat és a nem katolikus papok fiait is be kellett sorolni), 8–9. *szabadságolt katonák*, 10. [...] *»birodalom egyéb szükségeire fordíthatandók*», 11. *nevendékenyek*.”¹⁸ Az itt jelen levő kategóriák közül azok nem szerepelnek a listámon, amelyekre a feldolgozott anyagban nem volt példa (az 5., 6., 7., 10. kategória), illetve nem különítettem el *nevendékeny* kategóriát éppen amiatt, mert az adott viszonyok időben változnak, a *nevendékeny* pedig éppen a népszámlálás pontszerű időszervezetében működik önálló kategóriaként. Ugyanezzel a típusú problémával szembesültem azokban az esetekben is, ahol egy adott személy státust váltott élete során (a *honorácior* kategóriába sorolt kollégiumi tanárok esetében a lelkeszi szerepkör, a *pap* kategória időben megelőzte a *honorácior*-t), ezekben az esetekben azt a kategóriát vettem figyelembe, mely az adott személynek a kapcsolat említésének pillanatában érvényes státuszához tartozott. Különbséget tettem a nemes és nemesi hivatalnok között éppen amiatt, hogy számlálhatóak legyenek Gyöngyössi kapcsolathálóján belül az ilyen jellegű viszonyok, hiszen a nemesi hivatalnokok (17 a 227-ből) felé való tájékozódás, a vármegye, a város költőjeként való feltűnés szándéka a szerző több szövege esetében is érzékelhető. Újabb kérdésekhez vezetnek a *nemes* és *polgár* kategóriái.¹⁹ A nemességhez való tartozásra utaló cím a legtöbb esetben szerepelt a versekben (hiszen a versek esetében a megrendelés egyik célja éppen a címek és titulusok felvonultatása), összetettebb volt viszont a helyzet a nem versekben előforduló neveknél, ezekben az esetekben

¹⁸ KÖVÉR György, 2001, 70–84., az idézet: 70–71.

¹⁹ E kategóriákkal kapcsolatosan ld. még: FARAGÓ Tamás (szerk.), 2004. Különösen TÓTH Zoltán, A rendi társadalmi szerkezet történeti színeváltozása, 120–128. MÁLYUSZ Elemér, 1931, 226–237. A polgársággal kapcsolatos kérdésekhez ld. még SONKOLY Gábor, 2001. Kolozsvár példáját elemző fejezetét: Főváros vagy zárt város: Kolozsvár, 1790–1848, 145–158.

a Nagy Iván-féle adatok alapján azonosítottam és soroltam be a személyeket.²⁰ A Tordához köthető esetekben a 'tordai kebelesített polgárokat' felsoroló, 1890-ben kiadott XVIII. századra vonatkozó listákat használtam fel.²¹ Szintén polgárként soroltam be a papi leszármazottakat. A nőket külön kategóriaként kezeltem, hiszen a népszámlálás kategóriái csak a „férfiúi nemből valókra” vonatkoznak. A tordai polgárok besorolása meglehetősen ellentmondásos, hiszen Weress leírása szerint a város polgárai nemesi előjogokkal rendelkeznek: „„Állott tehát ekkor Torda az egészen nemes Uj-Tordából, a polgári jogokkal élő Ó-Tordából, s a községi szerkezetű Egyházasfalvából, s végül a nagyváradai nemességéből, s hogy a felmerült surlódásoknak eleje vétessek, I. Apaffi Mihály alább közölt adománylevelével a most betelepítetteteket, valamint Ó- és Uj-Tordán és Egyházfalván lakó polgári renden levőket 1665-ben személyenként nemessé tette, kik 1679-ben a határt maguk között újra felosztották. – Ez idő tájt Ó- és Uj-Torda egy főhadnagy, és egy közigazgatás alatt állt.”²² A város lakossága a Rákóczi-szabadságharc bukása után menekülni kényszerül, 1711 után viszont ugyanezeknek a családoknak a tagjai térnek vissza a bujdosásból. Szintén Weress említi, hogy „megritkította továbbá a tordai nemes családok sorát a mult században, 1770 tájt megkezdett nemesség bizonyításai eljárás”. Így már érthetővé válik, hogy amikor Gyöngyössi 1776-os Benkőhöz írott levelében felsorolja a tordai nemes családokat, a listán már csak a következő nevek szerepelnek: „Úgy, a mely urasságok itt birnak Tordán, ezek: Gr. Bethlen László, Báró Jósika Mósesné, Báró Nalázi Istvánné, Báró Bornemisznáné, a Thesariariusné féle, Gr. Teleki Ádám, Gr. Toroczka, Báró Kemény Miklósné, Báró Korda György, Gr. Bánffy György. Ezeknek mind házaik és örökségeik vagynak. Szőlejek, szántó földek. Ide való Mélt. Intzédi Sámuel, mostani főbírája a vármegyének, és a Tek. Vér familia, mely itt igen régi, most birja az ide való portiójokat Vér András úrfi. Nemesek pedig itt, a kik *derekasok*, sokan birnak, hogy alig lehet elé-számlálni. Bogácsi, Kóródi, Ferenczi Urak, kiket emleget Kegyelmed, már meg-holtanak.” [kiem. K. A.]²³ Ezt az adatot úgy kezeltem, mint amelynek értelmében a Weress alapján azonosítható, a Nagy Ivánban nem szereplő családokat polgárként kezelhetem.

A családi állapot és a házastárs neve izgalmas információt nyújthat a hálózat sűrűségének vizsgálatakor, hiszen ezzel némileg – sajátos esetekben ugyan – de láthatóvá válnak a hálózat tagjai közötti viszonyok is.

Értelmezés a kapcsolatháló adatainak négy komponense: a viszony jellege, az említés forrása, az említett személy társadalmi kategóriája és földrajzi lokalizálhatósága szerint

Az Excel-táblázatban formázott adatokat kimutatás-diagrammok segítségével dolgoztam fel. A következőkben az alcímben feltüntetett négy szempont szerint elemzem a kapcsolatháló beviteli adatait. Ami a viszonyok jellegét illeti (ld. D1; D2), látható, hogy a feldolgozott szövegekben szereplő személyek 40%-a megrendelőként kapcsolódik Gyöngyössihez, ami a többi viszony képviseltetését messze maga mögött hagyja (az ismerősök 17, a rokonok 16, a papok 14, a tanárok 5, a mecénások és irodalmi viszonyok 4%-ot tesznek ki). Az adat azonban

²⁰ NAGY Iván, 1857–1865., *Pótlék-kötet*, Kiadja Ráth Mór, 1868.

²¹ WERESS Sándor, 1890. A felhasznált listák 77–82. között: 1619-ben Tordára betelepített családok; 1642-ben Ó-Tordán összeirt nemesi családok; 1679-ben összeirt ó-tordai, egyházfalvi és Nagy-Váradról betelepült családok; A határ-osztályból részesült családok 1672-től 1808-ig; Mai ingrimitás családok.

²² WERESS Sándor, 1890, 12.

²³ SZABÓ György–TARNAI Andor (szerk.), 1988, 29–30.

éppen amiatt nem meglepő, hogy a kiindulópontként figyelembe vett szövegek nagy része vers, éppen ezért természetes, hogy az ott említésre kerülő személyek megrendelőként kerülnek kapcsolatba a szerzővel. A megrendelők túlképviseltettségét leszámítva a rokonok és lelkészek nagy száma szintén olyan adatok, melyek az egyén társadalmi státusa felől és a privát szféra kialakulására vonatkozó XVIII. század végi kutatások felől érthető.²⁴ A társadalmi kategória szerinti megoszlás már jóval érdekesebb. A D3 tanulságai szerint Gyöngyössi ismerősei között legtöbben (26%) lelkészek. A nemes és nemesi hivatalnok kategória szintén egybetartozóként kezelhető, ők 20%-át teszik ki így a háló viszonyainak. Ugyanakkor, ha a papok és honorációrok százalékarányát egybeszámoljuk, ez a kategória 42%-ot tesz ki, ami a kapcsolathálón belül egyértelműen az értelmiségiek javára változtatja meg az erőviszonyokat. Viszont a társadalmi státusz nélkül számolt nők 22 százalékos jelenléte szintén számottevő. Alapjában véve tehát a nemesek, polgárok, értelmiségiek megoszlása a kapcsolathálón belül egy társadalmi kategóriák között kiegyensúlyozottan mozgó egyénre engednek következtetni. A parasztság jelen nem léte Gyöngyössi életterének viszonyaira, Torda lakosságának sajátos összetételére, ugyanakkor pedig a verhasználatnak e kategóriákra szorítókozó szokásrendjére is utalhat.

Ezek az adatok legtöbb tanulsággal a megrendelő viszonytípusának társadalmi kategória szerinti megoszlását vizsgálva szolgálhatnak. A D4-en látható az, hogy a megrendelők között legtöbben a nők vannak. Az adat Gyöngyössi igazolja, hiszen 1790-es kötetének előszavában előszeretettel hivatkozott a női olvasóközönség ízlésítéletére.²⁵ A nőket a nemesek követik. A diáriumbeli kapcsolatháló elemzésének egyik fő tanulsága egy korábbi elemzésben²⁶ abban mutatkozott meg, hogy a korábban feltételezett nemesi megrendelői kör helyett itt a hangsúly főként a tordai polgárookra, Gyöngyössi híveire helyeződött. Ez a csoport a diárium említéseinek 23%-át, míg a nemeseké 14%-át tette ki. A teljes kapcsolatháló elemzéséből viszont az derült ki, hogy a kapcsolatháló szintjén a leginkább jelenlevő lelkészeket (60), a nők (50 említés), illetve a honorációrok (37), illetve a nemesek (27-nemes, 18-nemesi hivatalnok) követik. Ha azonban a megrendelők csoportján nézzük meg a társadalmi kategória szerinti eloszlást, az lesz láthatóvá, hogy a nemesek ezen a csoporton belül jóval népesebb kategóriát (19 nemes, illetve 13 nemesi hivatalnok) képeznek a polgároknál (10). A diárium elemzésekor nekem kapóra jött a tordai hívek kiemelkedően magas százalékaránya, hiszen ezzel bizonyítani tudtam Gyöngyössi lelkészi státuszának erőteljességét és költői szerepkörének ahhoz való rendelését, ugyanakkor pedig azt is érzékeltél vélttem, hogy Gyöngyössi a nemeseken kívül felismeri egy másik, bár szerényebb jövedelemforrást biztosító, de állandóbb megrendelői bázist jelentő közönség jelentőségét. A teljes kapcsolatháló adatainak értelmezésében nem árt viszont figyelembe venni a szövegtípusok rendeltetését. A nemesség kapcsolathálón belüli arányát a kötetek forrásadottságai növelték, vagyis annak a forrásnak az említései, mely az országos nyilvánosság elé vitte a verseket. Egyrészt tehát a költő nevét a nagy történelmi családnevekhez kapcsolta, másrészt pedig a további megrendelői viszony biztosítása is lehetett a tétje. Ezt támasztják alá az 1790-es és 1802-es kötetek megrendelőként már korábban is jelenlevő családok legfiata-

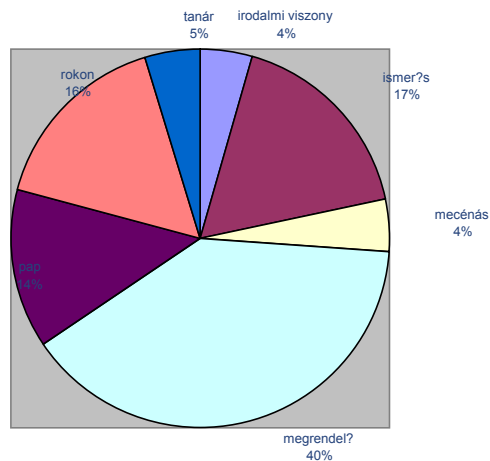
²⁴ A privát szféra kialakulására vonatkozó kutatások azon következtetésére gondolok itt, hogy ez a folyamat a magányosság és a barátok felfedezésével járt együtt. Eszerint a logika szerint értelmezve a kérdést, a XVIII. század végi erdélyi református lelkész esete a privát szféra kialakulásán innen helyezhető el (ami mellett egyébként verseinek karakterével is lehet érvelni), innen a család és a rokoni viszonyok kiemelt jelentősége. E kérdésekhez ld. Philippe ARIÈS et Georges DUBY, 1999 [1985].

²⁵ „De különösön, megvallom, hogy ez efféle Versnek Nemével az Asszonyi Nemes Nemnek kedvezni kívántam.” (...) Vajon nem tartozunk-e hát az Asszonyi Rendnek íz-érzését az efféle Verseknél nemeihez is édesgetni olyan csemegével, mely ő előttök kedves?” Az idézeteket az előszavak modern kiadásából vettem: Gyöngyössi János előszava Magyar Verseinek 1790-ben kiadott gyűjteményéhez (1789). In: Kecskés András – Vilcsék Béla (szerk.), 1999, 236–241, 238.

²⁶ Ld. KESZEG Anna, 2006/6, 591–614., különösen: 610–613.

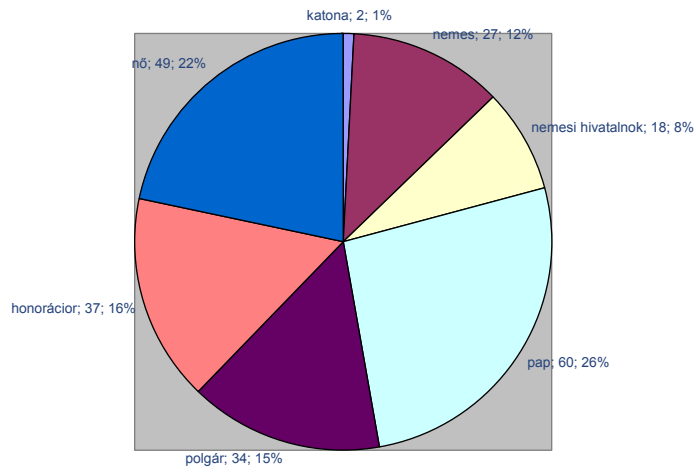
labbb tagjainak ajánlott nyitóversei (Malomvizi Kendeffi János, Kisrédei Rhédei Ádám, Torockószentgyörgyi Toroczkai Pál szerepelnek itt). Kendeffi János apja Kendeffi Elek Gyöngyössi fiatalkori iskolatársa és mecénása, Torockai Pál pedig mind nagybátyja, Torockai Zsigmond, mind fia, Toroczkai Miklós által kapcsolódik Gyöngyössi ismeretségi köréhez. A (tordai) polgárság viszont a kisebb nyilvánosságnak szánt diáriumba szorult vissza.²⁷ A D5-ös ábra az öt kiemelt jelentőségű városhoz méri a kapcsolatháló szerkezetét. A diagrammból látható, hogy a kapcsolatháló meghatározó módon Kolozsvár és Torda köré szerveződik (Kolozsvár 46, Torda pedig 30 említéssel szerepel). A régió jelentőségét az is megerősíti, hogy a kapcsolathálóban olyan további helynevek szerepelnek, melyek e két város szomszédságában vannak (Gyéresszentkirály, Torockószentgyörgy, Bún stb.). Leiden a maga nyolc említésével megelőzi a szintén református kollégiummal rendelkező két erdélyi kulturális központot, Nagyenyedet és Marosvásárhelyt. A kapcsolatháló tehát földrajzilag a társadalmi ágens lakóhelyéhez kötődik.

D2. A kapcsolatháló megoszlása a viszonyok jellege szerint százalékos bontásban

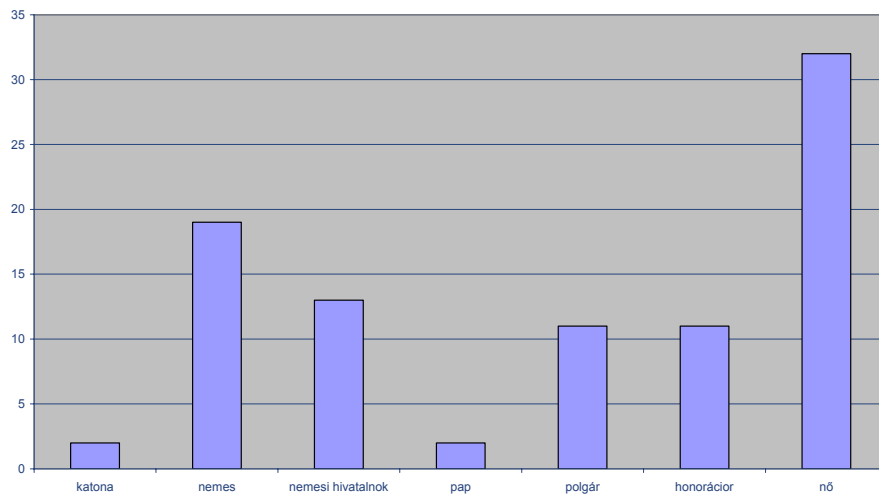

²⁷A diárium a többi forrástípusnál számosabb viszonyra való hivatkozást tesz lehetővé. A diáriumban 130, a kötetekben 101, a levelezésben 20, a különálló nyomtatványokon pedig 12 személy szerepel.

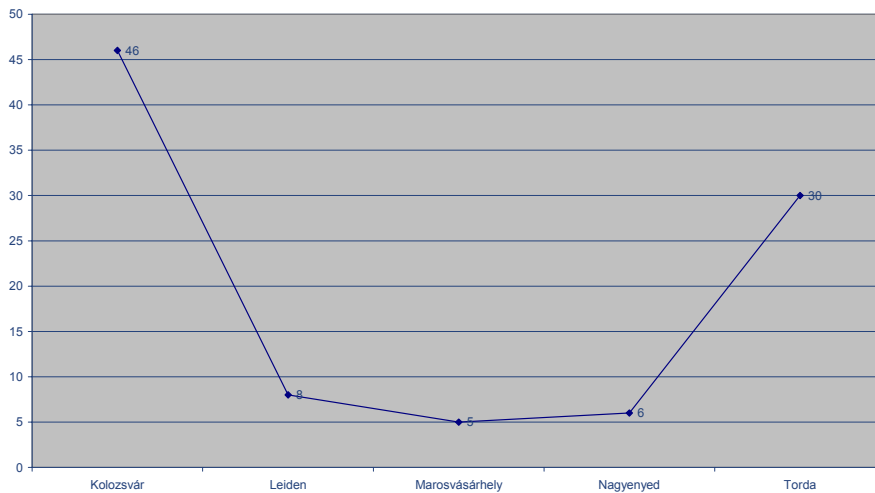
D3. A kapcsolatháló megoszlása a társadalmi kategória szerint

D4. A megrendelők társadalmi kategória szerinti megoszlása

D5. A kapcsolatháló viszonyainak megoszlása az öt jelentős városban

Mikroelemzések lehetőségei

Vizsgálatom mennyiségi eredményei több ponton is kiegészíthetők olyan adatokkal, melyek az egyes viszonyok jelentőségéről alaposabb tanulsággal szolgálnak. Itt megelégszem azzal, hogy felvetem néhány olyan elemzés lehetőségét, melyeket jelen írás formai korlátai miatt kifejtőbben nem tudtam elvégezni.

Gyöngyössi irodalmi viszonyai. A diárium elemzése kapcsán kitértem már arra, hogy az irodalomtörténet által kanonizált, Gyöngyössivel kapcsolatban álló személyeknek mennyire nincsen jelentős szerepük ebben a hálózatban. Kazinczy Ferenc, Döbrentei Gábor, Ráday Gedeon, Rát Mátyás, Virág Benedek, Édes Gergely, Pálóczi Horváth Ádám a kapcsolatháló peremén megjelenő személyek, akik nem állnak kapcsolatban a háló más ágenseivel, illetve említéseik száma is gyér. Ebből a szempontból mindössze az a Szacsvey Sándor a kivétel, aki a Magyar Hírmondóbeli tevékenysége alatt folyamatosan közli Gyöngyössi verseit, majd 1790-ben első kiadásukat is ő finanszírozza és Gyöngyössit költőként is foglalkoztatja Szathmári Pap Juliánnával kötött, Kolozsváron tartott esküvőjére rendelt verssel. A levelek és versek az erdélyi *intelligentsia* olyan személyiségeivel való pozitív kapcsolatokra utalnak, mint a kolozsvári kollégiumban történelmet és klasszika filológiát tanító id. Szilágyi Ferenc, Benkő József.²⁸ A Szilágyi Ferenchez írott levélből Sipos Pállal való ismeretségére is lehet következtetni.²⁹ A Benkőhöz írott levelekből közös olvasmányokat, közös érdeklődést említ a Torda vármegyei tiszti orvossal, Szegedi Sámuellel is, akit a diárium a versek kiadásának ösztönzőjeként említ.³⁰

²⁸ Benkő József a *Transsilvania specialis* anyaggyűjtésekor veszi fel a kapcsolatot Gyöngyössivel. A műben az újtordai református lelkészek felsorolásánál Gyöngyössiről ez áll: „Jelenleg 10) a nagytiszteletű, nagy hírű Gyöngyösi János, akinek gyertyafényénél kidolgozott művei talán rövidesen napvilágot látnak, s akinek – szívesen bevalljuk – nemcsak ezeket a neveket köszönhetjük, hanem más egyebeket is, amik Torda város ismeretét elősegítik.” (BENKŐ József, 1999, [1778], 313.)

²⁹ Izsépy, 1985, 29.

³⁰ *Diárium, kézirat*, 110. A diáriumban mindössze 'Doctor Szegedi Sogorom' szerepel, a Benkőhöz írott 1781. május 23-i levélben Dr. Szegediként említett Szegedi Sámuellel a Benkő-levelek gyakori kapcsolattartásra utalnak. (Ehhez a

A Weszprémi által említett tíz korabeli erdélyi körzeti orvos közül Gyöngyössi háromnak személyes ismerőse volt: az említett Szegedi Sámuelnek, a kolozsvári körzet orvosának, Pataki Sámuelnek,³¹ a közép-szolnokiának, Zoltán Józsefnek.³² A Szatmár megyei táblabíróval, Gulácsi Gáborral folytatott levelezést korábban már elemeztem,³³ a kapcsolat létrejöttéről azonban adataim nincsenek.

A lokális vershasználat. A verseskötetekben mégiscsak tematizálódik az irodalmi nyilvánosságnak valamilyen formája, mely *lokális költők* közötti kommunikáción alapszik. A verseskötetből és a kéziratos verseskötetből több ilyen kommunikációs helyzetre találunk példát.

Az első, amelyre ki szeretnék térni, a Harsányi József és Gyöngyössi közötti versváltás története, melyből a Gyöngyössi-féle választ az 1790-es kötet is közölte.³⁴ A vers keletkezési történetét, annak Gyöngyössi lokális költői szerepvállalásához/tulajdonításához kapcsolható jelentőségét egy fentebb már idézett dolgozatomban elemeztem.³⁵ Gyöngyössi Harsányi *Harisnya* álnéven elküldött versére válaszol a kötetben közölt szöveggel, s kísérletet tesz a szerző azonosítására. Harsányi Sámuelre tippel, az *Érzékeny mesék* fordítójára, holott Sámuel testvéréről, Józseféről van itt szó.³⁶ A személyek felcserélését azért érzem tanulságosnak, mert érzékelteti, hogy Gyöngyössi a verset író személyt az ilyen kontextusban már ismert névvel rendelkezők között keresi, az itt szereplő Harsányi Józsefnek pedig nincsen „életműve”.

A másik olyan történet, amely a helyi költők közötti kommunikációról tudósít, a Teleki Domokos³⁷ és Gyöngyössi viszonya. Gyöngyössi 1803-as kötetében szerepel egy Telekihez, illetve annak lányához írott vers, melyek argumentumai így szólnak: „Méltós. R. Sz. B. Gróff Teleki Domokos Úr! Ó Nagysága közölvén velem 1797-ben néhány rend ki-nyomatott Verseit; vissza-adván a' Versek hátára írtam ezeket. (...) Ugyan-akkor, az ő Nagysága', nyöltz esztendő korában vólt, Kis-Aszszonykája a' melly Epitáfiumot írt vala meg-holtt kisedd öttsének,

megnevezéshez ld. SZABÓ György–TARNAI Andor s.a.r. 1988, 133.) Gyöngyössi 1781. május 29-i Benkőhöz írott levelének végére Szegedi Sámuel ezt írja: „Köszöntöm T. Kedves Asszony Anyámat. Tsokolom kezeit. Köszönti T. Uramat kedves Leánya, az én jó izü Feleségem. Köszöni, hogy olyan jó fíjat nevelt T. Uram az ő számára. Meg láthattya T. Atyám Uram az Írásokból, mennyire igyekeztem. Minél hamarabb többetis üldök a' N[emes] V[árme]gyéről.” (I. m. 135) A levélhez írott jegyzet szerint a Benkő és Szegedi közötti viszonyról nincsenek adatok. (I. m. 431.) Szegedi Sámuelről ld. SZABÓ Miklós – SZÓGI László, 1998, 3904/450. A Gyöngyössi és Szegedi közötti viszonyról ld. még Szegedi Sámuel Benkő Józsefhez írott leveleit: SZABÓ György–TARNAI Andor s.a.r. 1988, 127-es levél. (138–139.)

³¹ Pataki Sámuel a kolozsvári kollégium filozófia és matematika tanára volt 1767-ben, Gyöngyössi akadémiai peregrinációba készülésekor. Gyöngyössi tentamen publicuma az ő vezetése alatt tartatott meg. A tentamen tételjegyzéke nyomtatásban fennmaradt. Gyöngyössi János, *Theses Philosophicae*, Claudiopoli, 1767. Az MTA Kézirattárában jelzete 525.012. A több disszertációt és tentament tartalmazó kolligátum első füzetének poszszori bejegyzése Verestói György kolozsvári filozófia professzortól származik. Verestói 1765-ben halt meg, Gyöngyössi tentamenét, illetve Huszti György görög, zsidó, római nyelvek és egyetemes történelem professzorhoz írott disszertációját (*Dissertatio physico-theologica*, Claudiopli, 1767) más köthette egybe a nyomtatványokkal. Az említett disszertáció a Román Tudományos Akadémiai Könyvtárában R127708-as, illetve RMK 568k jelzet alatt található, az előbbiben Pataki Sámuel, az utóbbiban Méhes György kolozsvári filozófia, fizika és matematika professzor poszszori bejegyzése olvasható. Az említett személyek életrajzaihoz ld. TÖRÖK István, 1905, Stief Jenő és Társa Könyvnyomó Intézete: Verestói, II. 12–21., Huszti, II. 52–57., Pataki, II. 61–67., Méhes, II. 96–98.

³² WESZPRÉMI István, 1970., 297.

³³ KESZEG Anna, 2007. 217–226.

³⁴ *Válasz tekintetes Harsányi Jó'sef Úrnak, Hajdon Tek: Nemes Küküllő Vármegye' Notáriussának, azután Regius Perceptorának, mostan a' Fels. Királyi Kamara' Exactoratussán lévő egyik Ingrossistanak levelére, melyet írtam MDCCCLXXV-dik Esztendőben Februáriusnak 19-dik Napján*, Gyöngyössi, 1790, 84–88.

³⁵ KESZEG Anna, 2007.

³⁶ A Harsányi-testvérekre vonatkozóan ld. NAGY Iván, 1859, 60. Harsányi Sámuel D'Arnaud-fordítását elemzi BEÓTHY Zsolt, 1887, 100–101.

³⁷ Ez a Teleki Domokos (...–1824) Teleki Lajos és Bethlen Kata fia, nem pedig az irodalomtörténet által útleírásai miatt, illetve a jéni mineralógiai társaság elnökeként számon tartott, fiatalon elhunyt Teleki Domokos. Róla ld. Szinnyei, XIII/1397.

eredeti írásban közöltetvén velem, annak hátára ezeket írtam.”³⁸ A rövid versek, illetve a hivatkozások egyszerűsége arra enged következtetni, hogy a két szerző közötti verscsere nem lehetett állandósult gyakorlat, s a nemes és a lelkész közötti társadalmi distancia, esetleg Gyöngyössi részéről egy feltételezhető mecénási kapcsolat igénye eleve megszabta, hogy Teleki verseiről milyen véleményt érdemes mondani. A viszony alakulásáról nincsenek adatok, és a két név közös kontextusba a tordai Aranyos-híd 1804-es avatásakor kerül ismét, ahol Gyöngyössi az építkezést finalizáló főispánként dicsőíti Telekit a hídavatás alkalmára írott versben.³⁹

Még kevésbé adatolható Gyöngyössi János és Robosz Lajos viszonya. A kéziratos verseskötet 25 és 35. oldala között szerepel egy terjedelmes, hexameterekben írott vers ezzel az argumentummal: „VETÉLKEDÉS A’ DUNA ÉS TISZA KÖZÖTT. Irta Deák Hexametereken ROBOSZ LAJOS. A’ FELSÉGES JO’SEF Ő TSÁSZÁRI KIRÁLLYI HERTZEGSÉGÉNEK TISZTELETÉRE. Mikor a Tisza’ vidékeit személynesen el-járná ő Hertzegsége 1805-dik Eszt. En az után hasonló formájú és mértékű Magyar Versfélébe meg-fordítottam némelly Joakaroimnak kívánságokra (...)”. Robosz Lajost azonban nem sikerült azonosítani. A helyzetben érdekesebb azonban, hogy a hercegi köszöntésként írott, ünnepi kontextushoz rendelhető verset Gyöngyössi kérésre fordítja le.

A kéziratos verseskötetben egy arra vonatkozó adatot találtam, hogy Gyöngyössi és János fia közösen, vetélkedve is vállalkoztak verselési feladatok megoldására. Szintén a kéziratos verseskötetben szerepelnek az alábbiak: Ovid Am. LI Ergo etiam cum me supremus adederit ignis,/Vivam, parsque mei magna superstes eris./János fiam így fordította: Én hát a’ mikoron meg-emésztetem, akkor-is élek:/ Élek, ’s fenn nemesebb részem örökre marad. / Én pedig így keresztényi formába: Nemtelenebb részem, mikoron hamvába le-tészem./ Fenn-marado jobb rész boldogul élni ki-mészs.” Az ifjabb Gyöngyössi János verselői tevékenységéről szintén nincsenek adatok, viszont Gyöngyössi nevelési elveiről mégiscsak elmond valamit ez az idézet. Főként, ha összefüggésbe helyezzük lánya poétai tehetsége kapcsán Kazinczynak írottakkal.⁴⁰

A honoráciorok kategóriája azért is lehet továbbgondolandó pontja e kutatásnak, mert kimutatja, hogy Gyöngyössi mind rokoni alapon, mind pedig lelkészi, versírói tevékenységének köszönhetően több szálon is integrálódott az erdélyi tudományos világot domináló lelkész- és tanárinasztiákba. A Szathmári Pap-, az Abacs-, a Soós-, a Csernátoni Vajda-, a Pataki-családra, vagy pedig, bár a viszony éppen a Gyöngyössivel szembeni ellenségesség miatt válik jelentőssé, a Borosnyai Lukács-családra gondolok itt. E családoknak az erdélyi kollégiumokban, a püspöki, illetve egyéb egyházi adminisztrációs funkcióban egymást követő leszármazottjai egy társadalomtörténetileg igen tanulságos és izgalmas tanulmány kiindulópontját képezhetik. Ez a honorácior-réteg olyan jórészt feltáratlan, és a figyelem középpontjába az elmúlt

³⁸ Gyöngyössi, 1803, 235.

³⁹ Gyöngyössi kéziratos verseskötete, ld. 10. lábjegyzet, 85–86. A verset közöltem: Helyhez kötni a verset. Csokonai alkalmi verseinek egy csoportjáról, In: Hermann Zoltán (szerk.), „s végre mivé leszel?” *Tanulmányok Csokonai Vitéz Mihály halálának bicentenáriuma alkalmából*, Ráció Kiadó, 2007, 125–141., A vers: 139–140.

⁴⁰ „A’ leányom nagy tisztelettel köszöni a’ Mélt. Urnak rolla méltóztatott meg-emlékezésit, és mind köszöntő, mind pedig ébresztő szavait, mellyekre magát oly nevezetes Hazafitól érdemetlennek tartja. De már néki késő olyan munkához kezdeni, melly az életre meg-kivántató más fontosabb meg-szokott munkáktól el-foghatná. Bizony vékony takaró a’ Magyar Hazában a’ Verses ditsőség. Meg-fáznak az alatt, söt meztelen-is marad az minden napi élet módja és a ház-tartás. Én úgy kívántam ötet nevelni, hogy a leg-szükségesebb tzelra alkalmas lehessen. A’ Virtusnak tanulása és gyakorlása, a’ jó tzipó sütés, jó-izú ételek főzése, tsinos varrás, fonás, szövés, köntösöknek készítése: Ezeket tartottam illendőbbnek és hasznosabbnak-is az életre. *Nisi utile est, quod facimus* etc. De azonban Takáts Juditnak, Molnár Borbaranak, Ujfalvi Kristinának munkásságait magasztalom. A’ különböző körül-állások formálják a lelket különböző tzelokra.” KazLev. XIV/477. Valószínűleg Gyöngyössi Ágnes nevű lányáról lehet szó, aki 1816-ban 18 éves.

években nem került írásos hagyatékot hozott létre, mely kanonizálatlan maradt és az erdélyi értelmiség történetének forrásaként sem elemezték.⁴¹ Gyöngyössi prédikációinak, búcsúztató verseinek modelljeit, konkurrensait ebben a szövegtörzshez érdemes visszakeresnünk.

Egy következő esettanulmány témáját képezhetné Gyöngyössi és a nyomdászok, illetve verseinek kiadóinak viszonya (Páldi István,⁴² Kaprontzai Ádám⁴³, Török István⁴⁴, Szacsavay Sándor, a Kilián-testvérek⁴⁵).

Hosszabb írás tárgyát képezhetné a Gyöngyössi-család története. Gyöngyössi diáriumának köszönhetően felmenőinek azonosítása nem okoz gondot, utódainak további sorsáról viszont mindaddig a Kolozsvári Román Állami Levéltár újtordai anyakönyveiben szereplő adatokat gyűjtöttem össze.⁴⁶ Gyöngyössinek öt gyereke volt. A diárium négyről tesz említést: József 1777-ben, Karolina 1779-ben, Susánna 1781-ben, János 1783-ban született. Az 1798-ban, később született ötödik gyermeket így jegyezték be: „1798 – Gyöngyössi János – Ajtai Cs. Mária – Ágnes – Tiszt. Harkányi Miklos és feles. Schölling 'Sófia 12a Martii'”.⁴⁷ Gyöngyössi József fia Szegedi Josefát, a fentebb már említett Szegedi Sámuel lányát⁴⁸ vette el feleségül és egy gyermekük született.⁴⁹ 1821-ben Gyöngyössi József pedig már új feleség, Intze Rosália mellett kereszteli második, Ferenc nevű gyermekét.⁵⁰ A két esketés időpontja az anyakönyvben nem szerepel. Gyöngyössi József első házassága tehát a szülők barátsága alapján szerveződik. Hasonló stratégia követhető Gyöngyössi két nagyobbik lánya, Zsuzsánna és Karolina esetében is. János és Ágnes házasságára vonatkozóan az anyakönyvek nem tartalmaznak adatot. Gyöngyössi Zsuzsánna Markó György hadnagy fiához, Ifj. Markó Györgyhöz megy feleségül.⁵¹ A diárium tanulsága szerint Markó György és felesége Karátsónfalvi Tót Susánna József keresztzülei voltak.⁵² Gyöngyössi Karolina pedig, Gyöngyössi segédlelkészéhez, Mihályi Mihályhoz ment feleségül, az ő gyermekük lett a nagyenyedi kollégium tanára, a filozófusként is számontartott Mihályi Károly.⁵³

Gyöngyössi felmenői között anyai nagyapaként ott van a püspök Soós Ferenc, a kolozsvári református kollégium 1718-as főkonzisztóriumnak előterjesztett tanügyreformjának szerzője.⁵⁴

⁴¹ E tárgyban legutóbb Juhász István 1996-ban megjelent tanulmányai említhetőek, melyek főként a marosvásárhelyi kollégiumra fókuszálnak. Juhász István, 1996, különösen 92–130.

⁴² Ld. V. ECSEDY Judit, 1999, 168–169.; FERENCZY Zoltán., 1896, 80–85.

⁴³ V. Ecsedy, *i. m.* kolozsvári működéséről ld. 169, marosvásárhelyi 1785 és 1794 között működő nyomdájáról pedig 205–206, munkásságáról összegzően 254.; Ferenczi, *i. m.* 86–87.

⁴⁴ Ferenczi az ő nevéhez köti a kolozsvári kollégiumi nyomdászat hanyatlását, ld. *i. m.* 95., illetve V. Ecsedy, *i. m.*, 169.

⁴⁵ V. Ecsedy, *i. m.* 330.

⁴⁶ Kolozsvári Román Állami Levéltár (a továbbiakban KRÁL), Acte matrimoniale și de stare civilă. Matricula Ecclesiae Reformatae Neotordensis. 1761–1833. Nr. fond. 236/19.

⁴⁷ KRÁL 236/19, 1798. A feltüntetett kategóriák: apa neve; anyja neve; az apa neve; keresztzülei neve; a keresztelés időpontja. Mivel az anyakönyvek csak 1785-től kezdődően tüntették fel a keresztzülei nevét, csak Gyöngyössi Ágnes keresztzüleiről vannak adataink. Az itt szereplő Harkányi Miklós a szomszédos református gyülekezetnek, az őtörödnak lelkésze.

⁴⁸ Ld. uo. 1775. 8a Novemb- Doctor Szegedi Samuel' leánya Josefá. Josefá tehát két évvel idősebb volt férjénél.

⁴⁹ Uo. 1811 – Gyöngyössi Josef és Szegedi Josefa – Mária Josefa–Gyujto Krisztina, és Rátz Ferentzné Pataki Susánna 2a Iunii.

⁵⁰ Uo. 1821. Gyöngyössi Josef Intze Rosália – Ferentz – Nessenfeld Ferentz – 1a Decemb.

⁵¹ Uo. Lajstroma azoknak a 'kik az Új Tordai Ref. Eklesziában a' házassági életre hittel ösve-köttettek. 1803 – Ifjab Markó György és Gyöngyössi 'Su'sánna Gyöngyössi János' hajadon leánya – Bizonyáságuk Mihályi Mihály, Miklos László – 22a Augusti. A házasságból három gyermek születik: 1804-ben Susánna, 1806-ban Elek, 1808-ban pedig Eszter.

⁵² *Diárium, kézirat*, 107.

⁵³ Ez a házasság szintén nem szerepel az újtordai anyakönyvben, a felek valószínűleg nem Újtordán esküdtek. Ld. Szinnyei, VIII/1285–1287.

⁵⁴ Rá vonatkozóan ld. Török, 1905, I/110, 115, 120.; illetve Szinnyei, XII/1300–1301.

Az ifjabb Soós Ferenc, lelkész és kolozsvári esperes, Gyöngyössi anyai nagybátyja szintén hagyott maga után versírói életművet.⁵⁵ A püspök Soós Ferenc felesége pedig Pataki István kolozsvári nyelv, filozófia és teológia professzor lánya volt.⁵⁶ Apai részről pedig a lelkészi hivatásnak igen nagy hagyománya van. Erről az ágról két társadalomtörténetileg nagyon izgalmas életutat említhetünk: Gyöngyössi Árva Pál lelkészét, illetve Gyöngyössi Pál orvosét. Gyöngyössi Árva Pál (1668–1743) Gyöngyössi Árva Istvánnak, Gyöngyössi János apai nagyapjának testvére, a 17. század végének 18. század elejének egyik leghányatottabb lelkészi karrierjét mondhatja magáénak. Az anglikán egyházban pappá szentelt Gyöngyössi megtagadta a református lelkészi eskü letételét, és úgy teljesítette derecskei, majd kassai papi teendőit, hogy a „presbyter Ecclesiae Anglicanae” címet viselte. A jezsuitákkal és az egri püspökséggel támadt konfliktusai miatt száműzték az országból, és I. Frigyes Vilmos porosz király oltalma alá került. 1727-ben az odera-frankfurti egyetem teológia professzorává választották.⁵⁷ Fia, az orvos Gyöngyössi Pál (1707–1790) karriere hasonlóan látványos, Erzsébet cárnő udvari orvosa, Boerhavius hívására Szentpétervárra megy, 1766-ban pedig a cárnő orvosai közé vétetik fel.⁵⁸ Ezek az adatok, melyek kisebb léptékű elemzéssel még finomíthatóak lennének, arra utalnak, hogy a protestáns Gyöngyössi-családban az értelmiségi életmód számos karriermintája jelen volt.

(Záratként csak azt a nem túl jelentős, de kurióznak alkalmas összefüggést szeretném felmutatni, hogy hogyan kerül rokoni viszonyba Gyöngyössi János és Kármán József. Kármán József apai dédnagyapja és Gyöngyössi apai nagyapja testvérek. A fentebb említett Gyöngyössi Árva Pál lánya Kármán Andráshoz megy feleségül, az id. Kármán József apjához. Ennek a Gyöngyössi Árva Pálnak testvére Gyöngyössi Árva István, Gyöngyössi Jánosnak apai nagyapja.⁵⁹)

The Analysis of the Social Network of a 18th Century Poet. The Case of János Gyöngyössi. In the last decade in the literary history a new claim emerged about the work of János Gyöngyössi: to be viewed from the composition of the reading public, in the context of the supposed literary success. „The reformed priest from Torda mentions about 70 names just in the titles of his poems. This fact stresses that he was in good relation with a vast part of Hungarian notabilities of Transylvania.” (Ferenc Biró, 1995) In my paper I intend to refine this thought, formulated only hypothetically. Discussing his autobiography from 1767, the argumentation of his poems, his correspondence – which was published in a stragglng way in different reviews at the beginning of the 20th Century – his social network can be firmly outlined. This social network has different layers, which I intend to show up by grasping the relations of kin, the clerical partnerships, the acquaintances among the former student colleagues and the Hungarian nobles of Transylvania. This research has the goal of depicting the work of an 18th Century poet-priest from the perspective of the ordered lyrical products. In my hypothesis the poet’s social capital was turned into a financial gain.

⁵⁵ Ld. SZINNYEI, XII/1301.; illetve SZABÓ–SZÖGI, 1998, 3737/431.

⁵⁶ Pataki István 1668–1688 között volt a kollégium professzora. Rá vonatkozóan ld. Török, *i. m.* 83–88.

⁵⁷ Életrajzát ld. Révész Kálmán, Gyöngyösi Pál 1668–1743, In: ZOVÁNYI Jenő–RÉVÉSZ Kálmán–PAYR Sándor–FÖLDVÁRY László, 1898, 61–97.

⁵⁸ Életrajzát ld. WESZPRÉMI István 1960, 121–127.

⁵⁹ A két családja érintkezéséhez ld. ZOVÁNYI Jenő, 1977, Gyöngyössi Árva Pál (229.), Gyöngyössi István (230. o.), Kármán András (295.) és Kármán József (295.) szócikkeit. A Kármán család történetére vonatkozóan legutóbb: SZILÁGYI Márton, 1999, 298–300.